

УДК 340.12 (045)

АКСІОЛОГІЯ ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ У КОНТЕКСТІ СТРУКТУРНОГО ПІДХОДУ

Іванна ПОЛОНКА,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
ПВНЗ «Буковинський університет»

SUMMARY

The article is devoted to influence of value to the legal behavior of people and feedback data of legal categories. We investigate factors of influence to the human behavior, and therefore the formation of legal behavior. These factors are divided into two types: natural and acquired. Displaying response to the legal value-oriented citizens who, in turn, are divided into four elements: education, training, agitation and propaganda. Characterized subjects (private and public), which carry major influence on the formation of legal behavior.

Key words: legal behavior, impacts on legal behavior, response to the value-oriented legal citizens, legal entities influence on behavior.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена впливу цінностей на правову поведінку людини та зворотний зв'язок таких правових категорій. Досліджуються фактори впливу на поведінку людини, і, відповідно, на формування правової поведінки, які пропонуються поділяти на два види: природні та набуті. Виведено способи впливу на ціннісно-правову орієнтацію громадян, які, в свою чергу, поділяються на чотири елементи: виховання, навчання, агітація та пропаганда. Охарактеризовано суб'єкти (приватні та публічні), які здійснюють основний вплив на формування правової поведінки людей.

Ключові слова: правова поведінка, фактори впливу на правову поведінку людини, способи впливу на ціннісно-правову орієнтацію громадян, суб'єкти впливу на правову поведінку.

Постановка проблеми. У процесі формування сучасної держави необхідно перш за все визначити ціннісні орієнтири суспільства. Із цього випливає об'єктивна потреба залучення всіх соціальних інститутів держави у сферу удосконалення ціннісних аспектів правової поведінки та правового виховання всіх без винятку громадян. Вітчизняне суспільство в результаті досить складного процесу встановлення правової держави повинно формувати та підтверджувати високий рівень правосвідомості, натомість, воно характеризується зростанням безвідповідальності людей за свою поведінку. У результаті ми бачимо зростання та виникнення нових видів правопорушень, збільшення проявів девіантної поведінки, що призводить до деградації соціальних норм і цінностей.

Цікавим і водночас парадоксальним видається той факт, що в нашій державі на належному рівні досліджуються діяння, які мають злочинний ухил, однак не вивчається правова поведінка, яка і передбачає настання цих діянь та може їх попередити.

Цікавою та підтвердженою практикою є позиція Е. Берджеса, який стверджує, що, мабуть, простіше стати злочинцем, ніж перестати ним бути, легше пояснити чинники, за яких людина стає злочинцем, ніж визначити чинники, що впливають на її реабілітацію. У цьому сенсі навіть з'явився вислів: легше назвати те, що не є причиною злочину, ніж усе те, що ним є [7, с. 10]. Дослідження природи саме правової поведінки, яка б цілком відповідала сучасним цінностям, є запорукою вирішення проблем, пов'язаних з різними формами соціальних девіацій.

Тому глобальним завданням сьогодення є прагнення сформувати систему базисних цінностей і зорієнтувати на них більшу частину суспільства та створення таких правових моделей поведінки, які б відповідали новим цінностям. Також необхідно окреслити ціннісні межі сучасного

соціально-правового простору, які б згуртували народ на творчу розбудову демократії.

Стан дослідження проблеми. Увагу до розгляду ціннісної характеристики правової поведінки звертали такі науковці, як: М.М. Антонович, С.Г. Башук, О.О. Гриньків, А.А. Козловський, В.М. Косович, О.М. Омельчук, В.О. Нечипоренко, П.В. Поліщук, О.В. Радченко, Ю.С. Шемшученко та ін. Разом з тим не з'ясованими залишаються загальнотеоретичні (аксіологічні) аспекти факторів та способів впливу на правову поведінку тощо.

Метою статті є спроба дослідження аксіології правової поведінки у контексті структурного підходу.

Виклад основного матеріалу. Проблема цінностей має вагомое значення для розвитку України в умовах формування її державності, в атмосфері руйнування колишніх пріоритетів у політиці, економіці, духовному житті нації. Слід наголосити, що зміни соціальних цінностей відбуваються в усіх цивілізованих державах, але не всюди одночасно.

Здійснюючи постійний виховний вплив на молоде покоління, соціум у змозі формувати дійсні і реальні цінності та вносити певні корективи. Вивчення та критичне порівняння різних систем соціальних та правових цінностей в історичному процесі дає змогу уникнути всіх тих неоднозначних помилок, які були в історії як нашої країни, так і людства в цілому. Це також сприяє утвердженню демократії та стійких моральних принципів у нашому суспільстві.

Людина є найвищою цінністю. Без розуміння ролі людини у суспільстві, проявів її поведінки, без переосмислення соціально-значущих орієнтирів неможливо досягнути успіху у побудові правової держави, в якій кожний громадянин відданий цінностям та розуміє вимоги демократії [2, с. 23].

Поняття «цінність» відображає один із найсуттєвіших моментів поведінки людини, свідомого ставлення до навколишнього світу, а також практичної взаємодії людини як з навколишнім середовищем, так із іншими людьми.

Категорія «цінність» є однією з найбільш значущих в системі сучасного гуманітарного знання. У юридичній літературі виникла тенденція оголошувати універсальні цінності, що не мають іншого змісту, крім правового, тобто вони є правовими за своєю природою. Стверджують, що моральні цінності даровані людству правом, що тільки право справедливе, що рівності й свободи поза правом не існує [3, с. 6].

Крім цього, в юриспруденції проводиться межа між цінностями права й правовими цінностями. Під цінностями права розуміють ті цінності, які правом інтегровані. Правові ж цінності являють собою найважливіші і засадничі принципи взаємодії індивіда і суспільства [5, с. 78].

Правові цінності – це те, без чого не може існувати законодавство. Саме розуміння тих цінностей, які несе нам право та законодавство, що впливає з нього, дає змогу стверджувати, що держава у своєму правотворчому процесі повинна нести в життя ті цінності, які є важливими не тільки для всього людства, а й власне для України, як держави з особливим минулим та сьогоденням.

Правову поведінку варто розглядати як певну систему, до якої належать:

- а) знання про право як регулятор суспільних відносин;
- б) розуміння змісту соціальних та правових норм;
- в) уявлення про власні права і свободи, обов'язки та відповідальність;
- г) ставлення до правових явищ, зокрема до права в цілому, до вимог конкретних норм права, до юридичних установ і їхньої діяльності;
- д) здійснення юридично значущих дій.

На правову поведінку людини та її цінності в загальному впливають дві основні групи факторів, які ми пропонуємо називати природними та набутими.

Природні фактори впливу на правову поведінку людини формуються безпосередньо ще до моменту її народження, тому ні сама людина, ні будь-які інші чинники зовнішнього середовища не можуть чинити істотний вплив на цей процес. Іншими словами, природний фактор несе в собі спадковий характер і виражає генетичний зв'язок зі своїми предками.

До набутих варто віднести наступні фактори, які чинять вже активний вплив на вибір поведінки людини і формують ієрархію ціннісних переконань відповідного суб'єкта. У першу чергу, це звичаї і традиції, які склалися в певному суспільстві, та менталітет народу або нації. Наступний фактор характеризується ідеологічною політикою держави та економічною, політичною, соціальною ситуацією в країні, тобто має явно зосереджений зв'язок із державою. Черговий фактор має приватний характер впливу на правову поведінку людини, до нього можна віднести виховання і соціалізація людини (сім'я, дитячий садок, школа, інститут та ін.), соціальний статус суб'єкта, його потреби та інтереси, психофізіологічні особливості суб'єкта і деякі інші.

Відповідно до цих факторів ми можемо виділити ряд способів впливу на ціннісно-правову орієнтацію суб'єктів. Виховання – певний процес систематичного впливу з метою формування певного характеру, навичок поведінки. Виховання виконує різні аксіологічні функції. Це і соціалізація людини, її адаптація до мінливої соціальної

ситуації, збереження своєрідності національних традицій та забезпечення стабільності суспільного життя шляхом передачі морально-етичних норм, цінностей та ін.

Важливою складовою частиною виховання є правове виховання. Правове виховання сприяє підвищенню рівня правосвідомості, правової культури громадян, виховання у них поваги до права, переконаності в доцільності законів, необхідності їх точного виконання, зміцнення законності і правопорядку, викорінення правопорушень, а також причин та умов, що їх породжують.

Процес виховання тісно і нерозривно пов'язаний з процесом навчання. У реальній дійсності обидва процеси вкрай складно відокремити один від одного. Вчити – значить передавати кому-небудь які-небудь знання, навички; наставляти, передавати свій досвід, свої погляди. Людина навчає і виховує в іншій людині ті цінності, ідеали і переконання, які вона розглядає як правильні та правомірні. Надалі кожне покоління в майбутньому так само буде відтворювати ідентичний набір ідейно-ціннісних установок. Така циклічна закономірність була б незмінна, якби не велика кількість зазначених раніше факторів, які надають на неї вплив.

Для отримання більш результативніших позитивних наслідків застосовуються такі способи впливу на ціннісно-правову орієнтацію суб'єктів права, як агітація і пропаганда. Як і два попередніх, ці способи впливу також тісно взаємопов'язані між собою.

Агітація – найважливіший засіб впливу на свідомість і настрої широких мас з метою спонукання їх до політичної чи іншої активності. Агітація проводиться шляхом поширення певних ідей і лозунгів за допомогою різноманітних засобів: через пресу (газети, журнали, брошури, листівки, заклики тощо), усні виступи (доповіді, бесіди, читання газет та ін.), радіо, телебачення, кіно, театр, образотворче мистецтво (плакати, діаграми, карикатури тощо), політичну і художню літературу. *Пропаганда* – форма комунікації, спрямована на поширення фактів, аргументів, чуток та інших відомостей для впливу на суспільну думку на користь певної спільної справи чи громадської позиції.

Агітація і пропаганда є двома основними способами впливу на чуттєво-емоційну сферу, ціннісно-правові установки та інші поведінкові елементи як окремої людини, так і груп населення, рівних яким поки не існує. Особливість цих способів полягає у тому, що вони дозволяють впливати на ціннісно-правову орієнтацію суб'єктів права протягом усього періоду їх існування як таких.

Для того, щоб здійснювати вплив на суб'єкта при виборі можливого варіанту поведінки, який відповідав би соціальним і правовим нормам та не суперечив загальноприйнятим цінностям, необхідна участь відповідних суб'єктів. У загальному вигляді їх можна поділити на приватні та публічні. До приватних варто віднести сім'ю, дошкільні установи, школи, технікуми, інститути та ін., які формують у суб'єкта бачення поняття правильності, правомірності, справедливості, добра і зла та ін.

До публічних суб'єктів належать держава та держані органи. Звичайно, найважливішим важелем формування ціннісно-нормативної поведінки людини є держава, яка здійснює свій вплив за допомогою певних способів. Впливаючи на систему ціннісно-правової орієнтації громадян, змінюючи і коригуючи її відповідно до сучасних умов існування і життєдіяльність, держава здатна управляти поведінкою своїх суб'єктів права, здатна робити визначальний вплив на рівень правомірності в державі.

Формування нової ціннісної системи не можливе без участі держави. Лише держава має у своєму арсеналі реальні важелі впливу на цей процес, починаючи зі збалансованого формування бюджетних витрат, реформування системи освіти, культури, модернізації інформаційної системи, створення ефективної системи заохочення та примусу.

Держава, виступаючи гарантом правових цінностей, у свою чергу, повинна не тільки проголошувати, а й забезпечувати реалізацію останніх. Цивілізованість держави визначається фактичним відношенням суспільства до правових цінностей.

Так, правові цінності, що формуються теоретиками права і проголошуються державою, створюють ідеальну модель права. Особистість, освоюючи ці цінності, робить їх мотивами своєї правової поведінки, втілюючи їх у реальну правову дійсність. Правові цінності, впливаючи на внутрішній стан людей, об'єднують людську спільноту, дають можливість співіснувати.

Отже, можна стверджувати, що вплив цінностей на правову поведінку людини не носить лінійний і очевидний характер, а являє собою особливий механізм, що включає в себе ряд складно взаємопов'язаних ланок.

Якщо система цінностей людини в основній своїй частині збігається з системою цінностей домінуючих у суспільстві, то її життєві потреби будуть реалізовані законним шляхом.

Проблема системи цінностей українців не є визначеною. Вона або ще не сформована, або ще переглядається членами суспільства, тобто вони перебувають на стадії вибору своєї поведінки.

Для забезпечення ефективності співіснування та взаємодії цінностей та правової поведінки вважаємо за необхідне дотримуватися певних вимог. Людина зобов'язана дотримуватися соціальних норм, які є характерними для суспільства, де вона проживає. На основі соціальних норм закріплюються та формуються правові норми. Правова норма, у свою чергу, має розвиватися і змінюватися з урахуванням трансформацій, що відбуваються в суспільній правосвідомості. Проте, зважаючи на динамічність соціальної трансформації, саме розвиток правосвідомості особистості у практичному житті може не встигати за сучасними реаліями. І, звичайно, правові норми повинні відповідати сучасним суспільним потребам, матеріальним і духовним інтересам та цінностям суспільства. Саме відповідати, а не випереджати чи значно відставати, оскільки ці норми мають сприйматися особистістю як підстава для правомірних дій.

Нагальне завдання української держави полягає у формуванні державної політики, спрямованої на створення нової об'єднаної національної ціннісної системи, яка б відповідала прагненням кожного українця, незалежно від місця його проживання, політичних поглядів чи мови спілкування.

Можна з високою часткою впевненості стверджувати, що серед основних інструментів упорядкування суспільних відносин регуляції поведінки людей, нарівні з нормами права, відповідно слід виділити і правові цінності.

Висновки. Для того, щоб підняти рівень законності, правопорядку у державі, необхідно залучати, заохочу-

вати, переконувати громадян у здійсненні правомірних дій та показувати способи вирішення будь-яких питань тільки законним шляхом усім без винятку громадянам. Визначивши фактори, які чинять вплив на формування правової поведінки людини, було вказано на істотні явища та категорії, що необхідно вдосконалювати для найефективнішої дії тільки позитивних ціннісних аспектів на суб'єкта, які б відповідали державно-правовій характеристиці суспільства. Способи впливу на ціннісно-правову орієнтацію суб'єкта виражають собою послідовність дій та прийомів, взаємопов'язаних між собою елементів, котрі потрібно застосовувати до людей з моменту їх народження і протягом усього життя. При належному використанні розглянутих способів спостерігається істотне підвищення рівня правосвідомості, правової культури громадян та, звичайно, переконаність у доцільності дотримання законів. Однак для досягнення найвищого рівня правопорядку у суспільстві необхідна участь відповідних суб'єктів. Ці суб'єкти супроводжують виконання та належне застосування вище розглянутих способів. Без впливу сім'ї, дошкільних закладів, школи на початкове бачення дитиною ціннісно-правових орієнтирів у суспільстві є досить велика вірогідність того, що особистість сформується без належного рівня правосвідомості. Поряд з приватними суб'єктами важливу роль відіграють і публічні. Тільки держава і її органи здатні чинити вплив, управляти та коригувати поведінкою людей, вона виступає гарантом правових цінностей та забезпечує їх реалізацію.

Список використаної літератури

1. Башук С.Г. Соціальна поведінка і вплив цінностей на неї / С.Г. Башук // Науковий вісник гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2014. – № 8. – С. 4–7.
2. Гриньків О.О. Державно-правові цінності : теоретико-філософські аспекти / О.О. Гриньків // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 2. – Т. 1. – С. 23–28.
3. Мартышин О.В. Нравственные основы теории государства и права / О.М. Мартышин // Государство и право. – 2005. – № 7. – С. 5–12.
4. Омельчук О.М. Поведінка людини : філософсько-правовий вимір : [монографія] / О.М. Омельчук. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2012. – 384 с.
5. Поліщук П.В. Поняття правових цінностей та методологічні підходи до розуміння їх сутності / П.В. Поліщук // Філософські та методологічні проблеми права. – 2013. – № 1–2. – С. 75–81.
6. Радченко О.В. Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення : [монографія] / Нац. акад. держ. управління при Президенті України. Харк. регіональний ін-т держ. управління ; під ред. проф. Е.А. Афоніна. – К. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Radchenko.pdf>.
7. Berdges E. Factors, legal rehabilitation of man // Urban sociology. – Chicago, 1967. – P. 10.